

กระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนเพื่อพัฒนาตลาดสดตามเกณฑ์มาตรฐานตลาดสดน่าซื้อ:
กรณีศึกษาตลาดสดกอบกาญจน์ ต.ตลาด อ.เมือง จ.สุราษฎร์ธานี

Community Participation for Developing a Standard Fresh Market : A Case Study
of Kobkhan Fresh Market, Thumbon Thalad, Ampher Muang, Suratthani Province

อติญาณ์ ศรีเกษตริณ กษ.ด. (Atiyan Sornkasettrin, D.Ed.)¹

อรวรรณ สัมภวานะ ศษ.ด. (Aorawan Sumpavamana, D.Ed.)²

นงเยาว์ ชัยทอง พย.ม. (Nongyao Chaitong, M.N.S.)³

ชุลีพร เอกรัตน์ พย.ม (Chuleeporn Eakrat, M.N.S.)⁴

นรารัตน์ ชูมี ศศ.ม (Nararat Chumee, M.Ed.)⁵

บทคัดย่อ

การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษา วิเคราะห์ พัฒนากระบวนการมีส่วนร่วม ประเมินผลและสรุปบทเรียนของกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน รวมทั้งปัญหาอุปสรรคในการดำเนินการ เพื่อพัฒนาตลาดสดกอบกาญจน์ ต.ตลาด อ.เมือง จ.สุราษฎร์ธานี ตามเกณฑ์มาตรฐานตลาดสดน่าซื้อโดยมีกลุ่มผู้นำและคณะกรรมการตลาด อาสาสมัครสาธารณสุขชุมชน (อสม) เจ้าหน้าที่สาธารณสุขและเจ้าหน้าที่เทศบาลนครสุราษฎร์ธานี และผู้วิจัยร่วมทุกขั้นตอน ได้แก่ การวิเคราะห์ปัญหาและความต้องการ การวางแผน การดำเนินการ และการสรุปบทเรียน ผู้วิจัยเก็บข้อมูลโดยการสัมภาษณ์ การสังเกตและบันทึกการดำเนินงานของตลาดสด ใช้เวลา 1 ปี

สรุปได้ว่า กระบวนการทำงานแบบมีส่วนร่วมทำให้ทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องเกิดกระบวนการคิด การทำงานอย่างมีระบบ และเกิดการเรียนรู้ต่อการพัฒนาแบบมีส่วนร่วม ผลจากการทำงานร่วมกันส่งผลให้ตลาดมีการพัฒนามากขึ้น แต่ก็ยังไม่ครบถ้วนตามมาตรฐาน จึงจำเป็นต้องมีการพัฒนาต่อไป

ดังนั้นควรสร้างความตระหนักแก่ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องให้เข้ามาสร้างวิสัยทัศน์ร่วมกัน การให้ความสำคัญกับการส่งเสริมการมีส่วนร่วมในการตรวจสอบและสร้างความตระหนักของภาคประชาชนเกี่ยวกับอาหารปลอดภัย

คำสำคัญ: ตลาดสดน่าซื้อ, กระบวนการมีส่วนร่วม, การพัฒนา

^{1 2 3} พยาบาลวิชาชีพชำนาญการพิเศษ วิทยาลัยพยาบาลบรมราชชนนี สุราษฎร์ธานี
เบอร์โทรศัพท์ 088-7654437 E-mail: rungnapa@yahoo.com

⁴ พยาบาลวิชาชีพ ปฏิบัติการ วิทยาลัยพยาบาลบรมราชชนนี สุราษฎร์ธานี

⁵ พยาบาลวิชาชีพชำนาญการ ศูนย์สุขภาพชุมชนตาปี โรงพยาบาลสุราษฎร์ธานี

Abstract

The purpose of this participatory action research was to study, analyze, develop a participation process, evaluate, and summarize lessons from community participation including barriers of developing Kobkhan Fresh Market, Tumbol Talad Ampher Muang, Suratthani that is based on a fresh market's standard. The participants included leaders, a market committee, health volunteers, health personnel, officers from Suratthani Municipality, and the researcher team. This participatory research was composed of some important steps: problem analysis and needs assessment, planning, implementation, and summarizing the lesson. The research process took one year. Data was collected by using a questionnaire, in-depth interviews, observations, and tape-recording, and note-taking. The data were examined for completeness and analysis for descriptive presentation.

The evaluation showed that the participation of every involving party could solve many problems of the fresh market. Through thinking process, working system, and learning from the participation, the standard of fresh market was developed. In the standard development, each party had different roles.

So that, building awareness among stakeholder is order to develop or share vision is important. Participation improvement and building awareness about food safety.

Keywords: Fresh Market, Community Participation, Developing

บทนำ

รัฐบาลได้ให้นโยบายและให้ความสำคัญในเรื่องความปลอดภัยด้านอาหาร เพื่อให้คนไทยมีสุขภาพที่แข็งแรงอันเนื่องจากการบริโภคอาหารที่สะอาดปราศจากสิ่งปนเปื้อน ซึ่งให้ดูแลครบระบบ (From Farm to Table) โดยให้ความหมายของตลาดสดน่าซื้อ หมายถึง สถานที่สะอาด สะอาด บรรยากาศดี โครงสร้างอาคารมีสภาพแข็งแรง มีการจัดแบ่งเป็นสัดส่วนน่าดู และมีสาธารณูปโภคครบครัน ผู้ขายมีสุขภาพอนามัยดี แต่งกายสะอาดถูกสุขลักษณะ อาหารสะอาด สด ใหม่ ปลอดภัย ปลอดภัย สิ้นค้าที่นำมาจำหน่ายมีคุณภาพดี ราคาเหมาะสมไม่แพง สิ้นค้าสำเร็จรูปจะต้องระบุฉลากชัดเจน เน้นมาตรฐาน ผ่านการรับรองจากสำนักงานคณะกรรมการอาหารและยา และที่สำคัญจะต้องถูกใจผู้บริโภค (กองสุขาภิบาลอาหาร, 2551)

ในปัจจุบันมีตลาดสดเกิดขึ้นเป็นจำนวนมากโดยเฉพาะชุมชนที่มีประชากรอาศัยอยู่หนาแน่น ตลาดส่วนใหญ่เกิดขึ้นตามความต้องการของประชาชนที่อาศัยอยู่รอบ ๆ ชุมชน (นภพรณ นันทพงษ์, 2550)

และตลาดสดส่วนใหญ่เป็นองค์ประกอบหนึ่งในเส้นทางส่งผ่านอาหาร หากตลาดสดไม่ถูกสุขลักษณะ อาจเป็นสาเหตุเกี่ยวกับการเกิดปัญหาโรกระบบทางเดินอาหารจากการติดเชื้อ เช่นโรคเลปโตสไปโรซิส การรับประทานอาหารที่มีแมลงวันตอม ทำให้เกิดโรคอุจจาระร่วง และจากการสำรวจตลาดสดในประเทศไทยพบว่า อาหารส่วนใหญ่มีการปนเปื้อนจากสารเคมี หรือจากเชื้อแบคทีเรีย จึงจำเป็นต้องดูแลความปลอดภัยด้านอาหารในตลาดสด จากการดำเนินงานพัฒนาตลาดสดให้เป็นตลาดสดน่าซื้อของ กรมอนามัยตั้งแต่ปี 2545 เป็นต้นมา ได้ใช้กลยุทธ์การบูรณาการและประสานความร่วมมือกับภาคี เครือข่ายทั้งภาครัฐ ภาคเอกชน รวมทั้งสร้างความเข้าใจในกลุ่มเป้าหมายคือ เจ้าของผู้ประกอบการตลาด เพื่อให้เข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนามากกว่าการบังคับใช้กฎหมาย ซึ่งเห็นว่าตลาดสดมีการพัฒนาเพิ่มขึ้น ในเชิงปริมาณ แต่ยังไม่ได้รับการพัฒนาเป็นตลาดสดน่าซื้อ ส่วนใหญ่สามารถพัฒนาระดับขึ้นได้น้อยมาก ซึ่งปัจจัยส่วนใหญ่เกิดจากปัญหาโครงสร้างที่ไม่เอื้อ หรืออาจจะมียปัจจัยอื่นๆ อีกหลายอย่างเข้ามาเกี่ยวข้อง

ตลาดสดกอบกัญจน์เป็นตลาดสดที่ดำเนินการโดยเอกชน ตั้งอยู่บนพื้นที่ชุมชนหน้าด่าน ตำบลตลาด อำเภอมือง จังหวัดสุราษฎร์ธานี ก่อตั้งขึ้นในปี 2509 รวมระยะเวลาถึงปัจจุบันพบว่ามียุ อายุ 43 ปี การดำเนินการของตลาดดำเนินการผ่านคณะกรรมการมีการพัฒนาตลาดอย่างต่อเนื่อง จนกระทั่ง กระทรวงสาธารณสุขได้กำหนดมาตรฐานตลาดสดน่าซื้อประกอบด้วยด้านกายภาพ ด้านอาหารปลอดภัย และด้านการคุ้มครองผู้บริโภค ซึ่งในแต่ละด้านจะมีตัวชี้วัดที่บ่งบอกคุณภาพของแต่ละด้าน ตลาดสดกอบกัญจน์ได้ดำเนินการพัฒนาตลาดตามตัวชี้วัดดังกล่าวคือ การปรับปรุงด้านกายภาพ เช่นพัฒนาแผงจำหน่ายสินค้าจากแผงชั่วคราวเป็นแผงคอนกรีต การกำหนดกฎระเบียบเพื่อให้ผู้จำหน่ายสินค้าปฏิบัติในเรื่องของการรักษาความสะอาดแผงและบริเวณโดยรอบ แต่ก็ยังมีปัญหาในเรื่องของทางระบายน้ำไม่ให้น้ำขังและเนื่องจากโครงสร้างทางกายภาพได้สร้างมาเป็นระยะเวลาอันยาวนานแล้ว พื้นบางส่วนไม่ได้ระดับ จึงทำให้มีน้ำขังและจะต้องทำความสะอาดอยู่เสมอ ด้านการคุ้มครองผู้บริโภค ก็มีการดำเนินการให้มีการอบรมเรื่องการตรวจสอบปนเปื้อนในอาหาร แต่ยังคงขาดวัสดุอุปกรณ์ และขาดการทบทวนทักษะการตรวจอย่างต่อเนื่อง จึงยังไม่มี การจัดให้มีจุดทดสอบสารปนเปื้อนที่เป็นอันตรายต่อสุขภาพ 6 ชนิด (ฟอร์มาลิน สารกันรา สารบอแรกซ์ สารฟอกขาว ยาฆ่าแมลง และสารเร่งเนื้อแดง) ที่ผู้ซื้อหรือพ่อค้าแม่ค้าสามารถทดสอบได้ด้วยตนเอง ยังขาดการจัดทำตู้แสดงความคิดเห็น จัดบอร์ดนิทรรศการให้เป็นปัจจุบัน ด้านความปลอดภัยอาหารได้มีการกำหนดให้มีการจัดวางอาหารในที่ที่มีภาชนะรองรับและยกสูงจากพื้น แต่ก็ยังพบว่าผู้จำหน่ายสินค้าบางรายไม่ได้ดำเนินการ เป็นต้น จากผลการประเมินข้อที่ยังไม่ผ่านเกณฑ์พบว่า การจะผ่านเกณฑ์ได้นั้นต้องอาศัยความรู้ความเข้าใจ และความร่วมมือจากหลายฝ่าย เช่นการตรวจสอบสารปนเปื้อน คณะกรรมการตลาดขาดความมั่นใจในเรื่องดังกล่าว จำเป็นจะต้องได้รับการให้คำแนะนำ และเป็นที่ยอมรับจากเจ้าหน้าที่ของรัฐที่เกี่ยวข้อง รวมทั้งตัวชี้วัดอื่นๆ เช่นกัน จะต้องอาศัยความตระหนัก และความร่วมมือทั้งจากเจ้าหน้าที่เทศบาล คณะกรรมการตลาด และผู้จำหน่ายสินค้า

จากสภาพดังกล่าวคณะผู้วิจัยจึงสนใจศึกษาวิจัยรูปแบบการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ทั้งนี้ เพราะการพัฒนาตลาดสดให้เป็นตลาดสดน่าซื้อตามเกณฑ์มาตรฐานนั้นจำเป็นต้องใช้กระบวนการวางแผนการมีส่วนร่วมของชุมชนในการพัฒนาตลาดสด (นภิวัฒน์ โคตรแก้ว, 2552) โดยนำทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องมา ร่วมคิด วิเคราะห์ปัญหา ความต้องการ การวางแผน การดำเนินการ และการสรุปบทเรียน ทั้งนี้ผู้วิจัยเชื่อว่า ด้วยกระบวนการวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมนี้จะส่งผลให้ตลาดสดกอบกาญจน์ ตำบลตลาด อำเภอเมือง จังหวัดสุราษฎร์ธานี มีโอกาสพัฒนาไปสู่การผ่านการประเมินตามเกณฑ์มาตรฐานตลาดสดน่าซื้อ

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาและวิเคราะห์กระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนในการดำเนินการเพื่อการพัฒนาตลาดสดกอบกาญจน์ ต.ตลาด อ.เมือง จ.สุราษฎร์ธานี ตามมาตรฐานตลาดสดน่าซื้อ
2. เพื่อพัฒนากระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนในการดำเนินการเพื่อการพัฒนาตลาดสดกอบกาญจน์ ต.ตลาด อ.เมือง จ.สุราษฎร์ธานี ตามมาตรฐานตลาดสดน่าซื้อ
3. เพื่อสรุปบทเรียนของกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน รวมทั้งปัญหาอุปสรรคในการดำเนินการ เพื่อพัฒนาตลาดสดกอบกาญจน์ ตำบลตลาด อำเภอเมือง จังหวัดสุราษฎร์ธานี ตามเกณฑ์มาตรฐานตลาดสดน่าซื้อ

กรอบแนวคิดในการวิจัย

กระบวนการพัฒนาตลาดสดเพื่อให้ได้มาตรฐานตลาดสดน่าซื้อตามเกณฑ์ของกรมอนามัย (2551) โดยการมีส่วนร่วมของชุมชน มาจากแนวคิดของกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนเพื่อให้ชุมชนกำหนดความต้องการของตนเอง ก่อให้เกิดกระบวนการและโครงสร้างที่ประชาชนสามารถแสดงออกซึ่งความต้องการของตนเอง การจัดลำดับความสำคัญ การมีส่วนร่วมในการพัฒนาและได้รับประโยชน์จากการพัฒนาภายใต้ขีดความสามารถของการพัฒนาตนเอง ผู้วิจัยได้กำหนดขั้นตอนของการมีส่วนร่วมดังนี้

ขั้นที่ 1 การศึกษาสภาพการดำเนินงาน/ปัญหา อุปสรรค

ขั้นที่ 2 การกำหนดแผนการพัฒนาตลาดสด

ขั้นที่ 3 การดำเนินการตามแผน

ขั้นที่ 4 การประเมินผล และสรุปบทเรียน

แสดงด้วยแผนภาพ ดังนี้

ภาพ 1 กรอบแนวคิดการวิจัย

ระเบียบวิธีวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research) มีระเบียบวิธีการวิจัย ดังนี้

กลุ่มตัวอย่าง

กลุ่มตัวอย่างในการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้มีการคัดเลือกแบบเจาะจง กำหนดคุณสมบัติสามารถอ่านออกเขียนได้ มีเวลาเข้าร่วมประชุมและสมัครใจเข้าร่วมกิจกรรมต่าง ๆ จำนวน 76 คน ประกอบด้วยคณะกรรมการตลาดสดกอบกาญจน์ จำนวน 20 คน อาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม) ชุมชนหน้าด่าน (พื้นที่ตั้งของตลาดสดกอบกาญจน์) จำนวน 25 คน แม่ค้าที่จำหน่ายสินค้าในตลาดสดกอบกาญจน์ จำนวน 10 คน เจ้าหน้าที่สาธารณสุขศูนย์สุขภาพชุมชนต่าปี จำนวน 5 คน เจ้าหน้าที่เทศบาลนครสุราษฎร์ธานี จำนวน 3 คน อาจารย์ และนักศึกษาวิทยาลัยพยาบาลบรมราชชนนี สุราษฎร์ธานี จำนวน 13 คน

ขั้นตอนการดำเนินการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม มีรายละเอียด ดังนี้

ขั้นที่ 1 ขั้นการศึกษาสภาพการดำเนินงาน ปัญหา/อุปสรรค ผู้วิจัยได้ใช้วิธีเก็บรวบรวมข้อมูลหลายวิธีด้วยกัน ได้แก่

1. ศึกษาข้อมูลทุติยภูมิจากการศึกษาเอกสารของคณะกรรมการตลาด และจากศูนย์สุขภาพชุมชนต่าปี เครือข่ายโรงพยาบาลสุราษฎร์ธานี
2. รวบรวมข้อมูลภาคสนาม ด้วยการสัมภาษณ์เชิงลึก จากผู้ประสานงานตลาด อสม.และจำหน่ายสินค้าในตลาดสด รวมจำนวน 15 คน ด้านการดำเนินงานจากอดีตถึงปัจจุบัน ปัญหาอุปสรรค และความต้องการการพัฒนา

3. สังเกตสภาพทั่วไปของตลาด ด้านกายภาพ สุขภาพสิ่งแวดล้อม การจัดระเบียบของตลาด ความปลอดภัยของอาหาร

4. ตรวจสอบความสมบูรณ์ วิเคราะห์ข้อมูล สรุปผลการศึกษา

ขั้นที่ 2 การกำหนดแผนการพัฒนาแบบมีส่วนร่วม

ทีมงานร่วมกับทีมวิจัยในชุมชนได้แก่ คณะกรรมการตลาด ผู้จำหน่ายสินค้า อสม. เจ้าหน้าที่ด้านสาธารณสุขทั้งจากศูนย์สุขภาพชุมชน เทศบาล และประชาชนทั่วไป นำปัญหาที่ได้จากขั้นตอนที่ 1 มาวิเคราะห์ และระบุปัญหาของตลาดสดได้แผนการพัฒนาตลาดสด

ขั้นที่ 3 การดำเนินการตามแผน

ในขั้นตอนนี้ประกอบด้วยการจัดกิจกรรมตามแผนปฏิบัติที่ได้จากกระบวนการวางแผนแบบมีส่วนร่วม ได้แก่กิจกรรมการให้ความรู้แก่คณะกรรมการตลาด ผู้จำหน่ายสินค้า และประชาชนทั่วไป ด้วยการแจกเอกสารแผ่นพับ การจัดบอร์ดนิทรรศการ เสียงตามสาย ดำเนินการโดยเจ้าหน้าที่สาธารณสุข และนักศึกษาจากวิทยาลัยพยาบาลบรมราชชนนี สุราษฎร์ธานี กิจกรรมการจัดอบรมการตรวจสอบปนเปื้อนในอาหาร แก่ อสม. คณะกรรมการตลาด และผู้จำหน่ายสินค้า ดำเนินการโดยเจ้าหน้าที่สาธารณสุขศูนย์สุขภาพชุมชนต่าปี เครือข่ายโรงพยาบาลสุราษฎร์ธานี เจ้าหน้าที่งานสุขาภิบาลสิ่งแวดล้อมเทศบาลนครสุราษฎร์ธานี และกิจกรรมการพัฒนาด้านกายภาพ ด้านสุขาภิบาลสิ่งแวดล้อม และการคุ้มครองผู้บริโภค เช่น การจัดวางจุดตรวจสอบปนเปื้อน การติดประกาศกฎกระทรวงว่าด้วยนโยบายอาหารปลอดภัย เป็นต้น

ขั้นที่ 4 การประเมินผลการดำเนินกิจกรรม และสรุปบทเรียนที่ได้จากกระบวนการพัฒนา

ผู้วิจัยประเมินผลการดำเนินกิจกรรมการพัฒนาตามแผน โดยประเมินการบรรลุวัตถุประสงค์ของโครงการ และการประเมินตามสภาพจริงทั้งประโยชน์ที่ได้รับจากกระบวนการพัฒนา บทเรียนที่ได้รับรวมทั้งปัญหา อุปสรรค ใช้วิธีการประเมินทั้งในเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพ

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล มี 3 ชุด มีลักษณะดังนี้

ชุดที่ 1 แบบประเมินมาตรฐานตลาดสดน่าซื้อ (กรมอนามัย, 2548)

ชุดที่ 2 แนวคำถามการประชุมกลุ่ม (AIC) เป็นคำถามกระตุ้นให้มีการแสดงความคิดเห็นที่หลากหลาย

ชุดที่ 3 แบบบันทึกการสังเกตสภาพแวดล้อมและการจัดการของตลาด

โดยมีขั้นตอนการพัฒนาเครื่องมือ ดังนี้

1. ทีมงานและทีมวิจัยในชุมชนร่วมกันวิเคราะห์ปัญหาการพัฒนาตลาดสดเป็นแนวทางในการกำหนดกรอบของข้อมูลที่จะจำเป็นเพื่อค้นหาสาเหตุที่แท้จริงของปัญหา

2. เมื่อได้ประเด็นของข้อมูลที่จะต้องหาคำตอบจึงกำหนดรูปแบบของเครื่องมือและวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล

3. สร้างแบบสอบถาม แนวคำถาม และแบบสังเกต โดยออกแบบข้อความให้ครอบคลุมประเด็นที่ต้องการศึกษา และประยุกต์ใช้แบบสอบถาม แบบประเมินที่เป็นมาตรฐานของหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง
4. ตรวจสอบคุณภาพเครื่องมือ โดยการใช้วิธีการสลับวันเวลาและสลับผู้ให้ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูล

1. ข้อมูลทั้งหมดที่ทีมงานได้รวบรวมนำมาตรวจสอบความครบถ้วนของข้อมูล ความถูกต้องและนำมาจัดหมวดหมู่ข้อมูล ตามประเภทของข้อมูล โดยแยกแยะข้อมูลที่บ่งบอกสาเหตุของปัญหา และข้อมูลที่บ่งบอกทางออกของปัญหา (จุดแข็ง, จุดอ่อน)
2. นำข้อมูลที่แจกแจงแล้วนำเสนอต่อคณะกรรมการกลุ่มเพื่อรับทราบข้อมูล
3. ทีมวิจัยเปิดโอกาสให้สมาชิกกลุ่มแสดงความคิดเห็น และร่วมกันวิเคราะห์จุดแข็ง จุดอ่อน ปัญหา อุปสรรคของการจัดการพัฒนาการดำเนินการของตลาดสดกอบกาญจน์ โดยใช้วิธีการ Mind Mapping

ผลการวิจัย

จากการศึกษากระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนเพื่อพัฒนาตลาดสดตามเกณฑ์มาตรฐาน ตลาดสดนำชื่อ: กรณีศึกษาตลาดสดกอบกาญจน์ ต.ตลาด อ.เมือง จ.สุราษฎร์ธานี นำเสนอผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ ดังนี้

1. การศึกษาและวิเคราะห์กระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนในการดำเนินการเพื่อการพัฒนาตลาดสดกอบกาญจน์ ต.ตลาด อ.เมือง จ.สุราษฎร์ธานี ตามมาตรฐานตลาดสดนำชื่อ พบว่าคณะกรรมการตลาดและผู้จำหน่ายสินค้า ได้มีส่วนร่วมในการพัฒนาตลาดสดเพื่อให้เป็นไปตามเกณฑ์มาตรฐานตลาดสดนำชื่อ จากผลการดำเนินการพบว่า มีตัวชี้วัดตามมาตรฐานของตลาดสดที่ไม่ผ่านเกณฑ์ ดังนี้
 - 1.1 การวางและเก็บสะสมสินค้าประเภทอาหาร เครื่องใช้ที่เกี่ยวข้องกับอาหาร ต้องวางสูงจากพื้น ไม่น้อยกว่า 60 ซม.
 - 1.2 ห้ามวางวัตถุดิบตรายนกับสินค้าประเภทอาหาร และห้ามวางสินค้าสูงกว่าพื้นตลาดเกินกว่า 150 ซม.
 - 1.3 มีการตัดมูลฝอยและบ่อดักไขมัน ก่อนปล่อยลงสู่แหล่งน้ำสาธารณะหรือออกสู่สิ่งแวดล้อม
 - 1.4 มีการจัดการควบคุมป้องกันสัตว์และแมลงพาหะนำโรคไม่ให้รบกวนและก่อความรำคาญ
 - 1.5 มีการจัดวางสินค้า สิ่งของ วัสดุอุปกรณ์เป็นระเบียบ เรียบร้อย ไม่ให้เกะกะรกรุงรังและไม่กีดขวางทางเดิน
 - 1.6 การจัดให้มีจุดตรวจสอบสารปนเปื้อนในอาหาร

1.7 มีการกำหนดหมายเลขแผง ชื่อที่อยู่ผู้ขายของประจำแผง

1.8 การจัดให้มีผู้แสดงความคิดเห็นจากประชาชน

2. การพัฒนากระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนในการดำเนินการเพื่อการพัฒนาตลาดสด กอบกัญจน์ ต.ตลาด อ.เมือง จ.สุราษฎร์ธานี ตามมาตรฐานตลาดสดน่าซื้อ พบว่าได้มีการดำเนินการตามกระบวนการพัฒนา 4 ขั้นตอน ดังนี้

2.1 การศึกษาสภาพการดำเนินงาน ปัญหา/อุปสรรค ผู้วิจัยได้ใช้วิธีเก็บรวบรวมข้อมูลจากการสัมภาษณ์เชิงลึกจาก ผู้ประสานงานตลาด อสม. และ ผู้นำขายสินค้าในตลาดสด ปัญหาอุปสรรค และความต้องการการพัฒนา รวมทั้งการสังเกตสภาพทั่วไปของตลาด ด้านกายภาพ สุขาภิบาลสิ่งแวดล้อม การจัดระเบียบของตลาด ความปลอดภัยของอาหาร

2.2 การกำหนดแผนการพัฒนาแบบมีส่วนร่วม ผู้วิจัยเลือกกระบวนการประชุมวางแผนแบบมีส่วนร่วมเป็นเครื่องมือในการพัฒนา ซึ่งประกอบด้วยกิจกรรมสำคัญคือ การทบทวนสภาพสถานการณ์ ปัจจุบัน นำเสนอความเข้าใจสภาพปัจจุบัน การกำหนดเป้าหมาย อนาคตที่ปรารถนา การกำหนดวิสัยทัศน์ร่วม เลือกแนวทาง/กิจกรรมที่จะทำแผนปฏิบัติการ และเสนอแผนปฏิบัติการโดยการศึกษาคั้งนี้มีการประชุมวางแผนแบบมีส่วนร่วม Appreciation Influence Control (AIC) รวม 2 ครั้ง

2.3 การดำเนินการตามแผน เป็นการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ที่ทุกฝ่ายมีส่วนร่วม ประกอบด้วย 1) กิจกรรมการให้ความรู้แก่ผู้นำขายสินค้า คณะกรรมการตลาด และประชาชนผู้สนใจในเรื่องมาตรฐานตลาดสดน่าซื้อ และแนวทางการพัฒนาตามเกณฑ์มาตรฐาน 2) กิจกรรมการอบรมการตรวจสอบปนเปื้อนในอาหาร 3) การพัฒนาด้านกายภาพ คือ การพัฒนาด้านสุขาภิบาลสิ่งแวดล้อมและการคุ้มครองผู้บริโภค

2.4 การประเมินผลการดำเนินกิจกรรม ผู้วิจัยประเมินผลการดำเนินกิจกรรมการพัฒนาตามแผน โดยประเมินการบรรลุวัตถุประสงค์ของโครงการ และการประเมินตามสภาพจริงทั้งประโยชน์ที่ได้รับจากกระบวนการพัฒนา พบว่า 1) ตลาดสดกอบกัญจน์ผ่านเกณฑ์มาตรฐานทุกตัวชี้วัด ยกเว้น ด้านกฎหมายเบื้องต้น คือ ผู้ขายของและผู้ช่วยขายของต้องวางสินค้าบนแผง ห้ามวางบนพื้นตลาดหรือวางล้ำแผงหรือขอบเขต การวางแผงร้านค้าและเก็บสะสมสินค้าประเภทอาหาร เครื่องใช้ที่เกี่ยวกับอาหารต้องวางสูงจากพื้น 60 เซนติเมตร ห้ามวางวัตถุอันตรายปนสินค้าประเภทอาหารและห้ามวางสินค้าสูงกว่าตลาดเกิน 150 เซนติเมตร 2) จากการสัมภาษณ์ คณะกรรมการตลาด ผู้นำขายสินค้า อสม. และประชาชนทั่วไป มีความรู้เรื่องตลาดสดน่าซื้อและวิธีการตรวจสอบปนเปื้อนเพิ่มขึ้น

3. การสรุปบทเรียนของกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน รวมทั้งปัญหาอุปสรรคในการดำเนินการ เพื่อพัฒนาตลาดสดกอบกัญจน์ ต.ตลาด อ.เมือง จ.สุราษฎร์ธานี ตามเกณฑ์มาตรฐานตลาดสดน่าซื้อ สามารถประเมินผลและสรุปบทเรียนได้ว่า กระบวนการทำงานแบบมีส่วนร่วมทำให้ทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องเกิดกระบวนการคิด การทำงานอย่างมีระบบ และเกิดการเรียนรู้ต่อการพัฒนาแบบมีส่วนร่วม ผลจากการทำงานร่วมกันส่งผลให้ตลาดมีการพัฒนามากขึ้น แต่ก็ยังไม่ครบถ้วนตามมาตรฐาน จึงจำเป็นจะต้องมีการ

พัฒนาต่อไปโดยให้ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องต่อการพัฒนาตลาดสดประกอบด้วย อาสาสมัครสาธารณสุข เจ้าหน้าที่สาธารณสุข คณะกรรมการตลาด เทศบาลนครสุราษฎร์ธานี และประชาชน เข้ามาร่วมกันพัฒนาตลาดสด เพื่อให้ได้มาตรฐานตามเกณฑ์

อภิปรายผล

1. กระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนในการดำเนินการเพื่อการพัฒนาตลาดสดกอบกาญจน์ ต.ตลาด อ.เมือง จ.สุราษฎร์ธานี ตามมาตรฐานตลาดสดน่าซื้อ พบว่าการดำเนินการยังไม่ผ่านเกณฑ์มาตรฐานทุกตัวชี้วัด เนื่องจากขาดการประสานงานกับภาครัฐ ในการขอสนับสนุนกิจกรรมสำคัญต่าง ๆ ที่จะทำให้การดำเนินการผ่านเกณฑ์ดังกล่าว เช่น การดักมูลฝอยและบ่อดักไขมัน ก่อนปล่อยลงสู่แหล่งน้ำ สาธารณะหรือออกสู่สิ่งแวดล้อม การจัดการควบคุมป้องกันสัตว์และแมลงพาหะนำโรคไม่ให้รบกวนและก่อความรำคาญ เนื่องจากชุมชนไม่สามารถจัดการกับปัญหาดังกล่าวได้ สอดคล้องกับแนวคิดสัมพันธของการมีส่วนร่วมของโคเฮนและอัฟฮอฟ (Cohen & Uphoff, 1981) ที่ระบุว่า หากชุมชนมีทรัพยากรที่สามารถลงทุนและปฏิบัติงานได้ ก็สามารถที่จะร่วมลงทุนในกิจกรรมหลาย ๆ ประเภทได้ จะทำให้การพัฒนาแบบมีส่วนร่วมดำเนินกิจกรรมได้อย่างใกล้ชิดและเมื่อเห็นประโยชน์ก็สามารถจะดำเนินกิจกรรมชนิดนั้นด้วยตนเองต่อไปได้

2. การพัฒนากระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนในการดำเนินการเพื่อการพัฒนาตลาดสดกอบกาญจน์ ต.ตลาด อ.เมือง จ.สุราษฎร์ธานี ตามมาตรฐานตลาดสดน่าซื้อ พบว่ากระบวนการทำงานแบบมีส่วนร่วมทำให้ทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องเกิดกระบวนการคิด การทำงานอย่างมีระบบ สามารถสร้างและพัฒนาการมีส่วนร่วมและเพิ่มศักยภาพของกลุ่มเป้าหมาย (กมลรัตน์ ชุนอ่อน, 2552) ผลจากการทำงานร่วมกันส่งผลให้ตลาดมีการพัฒนามากขึ้น แต่ก็ยังไม่ครบถ้วนตามมาตรฐาน จึงจำเป็นต้องมีการพัฒนาต่อไป ผลการประเมินสรุปเป็นบทบาทของผู้มีส่วนเกี่ยวข้องต่อการพัฒนาตลาดสดให้ผ่านเกณฑ์ ประกอบด้วย 1) อาสาสมัครสาธารณสุข ควรมีบทบาทในการให้ความรู้ที่จำเป็นต่อการพัฒนาตลาดสด และร่วมกับเจ้าหน้าที่สาธารณสุขในการจัดกิจกรรมรณรงค์เพื่อระดมความร่วมมือระหว่างผู้เกี่ยวข้องให้มีการช่วยกันพัฒนาตลาดสดตามเกณฑ์มาตรฐาน 2) เจ้าหน้าที่สาธารณสุข ควรมีบทบาทจัดกิจกรรมการพัฒนาการทำงานเป็นทีม จัดเวทีการพูดคุย สร้างเครือข่าย หรือประสานความร่วมมือระหว่างผู้เกี่ยวข้อง เป็นที่ปรึกษาและเป็นพี่เลี้ยงแก่อาสาสมัครสาธารณสุข และเสริมพลังแก่คณะกรรมการตลาดเพื่อการพัฒนาตลาดสดกอบกาญจน์ให้ผ่านเกณฑ์มาตรฐาน รวมทั้งประเมินผลการดำเนินงานอย่างต่อเนื่อง นำเสนอผลการประเมินแก่ผู้เกี่ยวข้องเพื่อเป็นแนวทางการพัฒนา 3) คณะกรรมการตลาด ควรมีบทบาท จัดทำแผนการพัฒนาตลาดสดสู่การผ่านเกณฑ์มาตรฐาน กำหนดกฎ ระเบียบ และมาตรการ เพื่อการพัฒนาตามข้อบังคับที่ไม่ผ่านเกณฑ์ พัฒนาการดำเนินงานของคณะกรรมการตลาดให้มีศักยภาพด้านการทำงานเป็นทีม และประสานความร่วมมือระหว่างหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเพื่อการพัฒนา 4) เทศบาลนครสุราษฎร์ธานี ควรมีบทบาทออกกฎระเบียบหรือนโยบายสาธารณะของท้องถิ่นที่เอื้อต่อการพัฒนาตลาดสดให้เป็นไปตาม

มาตรฐาน และพัฒนาสาธารณสุขปโภค และสุขภาพสิ่งแวดล้อม เช่น น้ำใช้ที่สะอาด ไฟฟ้า การกำจัดขยะ เป็นต้น จากกระบวนการพัฒนาชุมชนดังกล่าวเป็นการดำเนินงานวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมที่สำคัญ คือ การมีส่วนร่วมของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในกระบวนการวิจัย ไม่ว่าจะเป็นการมีส่วนร่วมในขั้นการศึกษา บริบท และกำหนดปัญหาของการวิจัย ขั้นการวางแผนปฏิบัติการวิจัย ขั้นการติดตาม ตรวจสอบและปรับปรุง และขั้นการสรุปผลการวิจัย (Kemmis & McTaggart, 1988)

3. การสรุปบทเรียนของกระบวนการมีส่วนร่วม พบว่า กระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนทำให้ได้แนวคิดของการสร้างความตระหนักแก่ผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง เช่น ภาครัฐได้แก่ ศูนย์สิ่งแวดล้อม เทศบาล และผู้บริหารชุมชน เข้ามาร่วมเพื่อสร้างวิสัยทัศน์ร่วมซึ่งมีความสำคัญต่อการพัฒนา และกระตุ้นให้ประชาชนมีส่วนร่วมมากขึ้นทั่วไป (ยังไม่มากพอเนื่องจากมีภารกิจด้านอื่นๆ) จะต้องมีการส่งเสริมให้เข้ามามีส่วนร่วมในการตรวจสอบและเสริมสร้างความตระหนักของภาคประชาชนเกี่ยวกับอาหารปลอดภัย มีการควบคุม การปฏิบัติงานตามแผน ยังขาดประสานงานที่เป็นระบบและต่อเนื่องและขาดการกำหนดรูปแบบการสื่อสาร ระหว่างทีมงานควรสนับสนุนให้ร่วมจัดทำแผนดำเนินการควบคุม กำกับ สอดคล้องกับที่โคเฮนและอัฟฮอฟ (Cohen & Uphoff, 1981) กล่าวว่า การทำงานแบบมีส่วนร่วมนั้นไม่ว่าจะเป็นระดับครอบครัว ระดับชุมชน ระดับองค์กร หรือระดับประเทศนั้นมีความสำคัญอย่างยิ่งในกระบวนการทัศนปัจจุบัน เพราะจะช่วยให้ผู้มีส่วนร่วมเกิดความรู้สึกความเป็นเจ้าของ (Ownership) และจะทำให้ผู้มีส่วนร่วมหรือผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย นั้น ยินยอมปฏิบัติตาม (Compliance) และรวมถึงตกลงยอมรับ (Commitment) ได้อย่างสมัครใจ เต็มใจ และสบายใจ จึงจะทำให้การดำเนินการตามแผนที่วางไว้ประสบความสำเร็จ จากผลการวิจัยครั้งนี้ ยังพบว่า การแก้ปัญหาโดยใช้กระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม นั้นต้องใช้เวลาในการพัฒนาเป็นระยะเวลานาน จึงจะประสบความสำเร็จและก่อให้เกิดความยั่งยืน

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะจากการนำผลงานวิจัยไปใช้

1. หน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรมีการส่งเสริมและพัฒนาศักยภาพของบุคลากร เน้นการทำงานแบบมีส่วนร่วม โดยให้ทุกภาคส่วนเข้ามามีส่วนร่วม เพื่อพัฒนาตลาดสดให้มีประสิทธิภาพ
2. สถาบันการศึกษาควรจัดการหลักสูตรให้มีการเรียนการสอน การใช้กระบวนการมีส่วนร่วมในการพัฒนาผู้เรียน ให้เข้าใจ เข้าถึง ความต้องการของชุมชน อย่างแท้จริง

ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

ควรจัดทำวิจัยพัฒนารูปแบบเพื่อพัฒนาตลาดสดให้บรรลุตามเกณฑ์ที่ชุมชนต้องการ เพื่อความปลอดภัย ของผู้บริโภค โดยเน้นการมีส่วนร่วมภาคประชาชน ภาครัฐ และองค์กรชุมชน เข้ามาร่วมดำเนินการ

กิตติกรรมประกาศ

งานวิจัยฉบับนี้ได้รับทุนสนับสนุนการวิจัยจากวิทยาลัยพยาบาลบรมราชชนนี สุราษฎร์ธานี ขอขอบพระคุณ คุณสุทิน โรจนานันท์ ผู้จัดการตลาดสดกอบกาญจน์ คุณพรชัย หนูคง ผู้ประสานงานตลาด ผู้ประกอบการในตลาด และ อสม.ในชุมชนบริเวณตลาดที่ให้ความอนุเคราะห์ในการดำเนินการเก็บข้อมูล การอำนวยความสะดวกแก่คณะผู้วิจัย ขอขอบพระคุณ คุณบุปผา กิตติพัฒน์ และเจ้าหน้าที่ทุกคนใน ศูนย์สุขภาพชุมชนตาปี เครือข่ายโรงพยาบาลสุราษฎร์ธานีที่ให้ความร่วมมือ และอำนวยความสะดวก ในการดำเนินการวิจัย ขอขอบพระคุณ คุณวิสา ประสงค์จินดา หัวหน้างานสุขภาพสิ่งแวดล้อม เทศบาล นครสุราษฎร์ธานี และคณะที่ให้การสนับสนุนในเรื่องเอกสาร วัสดุ อุปกรณ์ และวิทยากรให้การให้ความรู้ เรื่องการตรวจสอบปนเปื้อน เพื่อช่วยในการดำเนินวิจัยนี้จนสำเร็จลุล่วงไปได้ด้วยดี

รายการอ้างอิง

- กองสุขภาพโภชนาการ กรมอนามัย กระทรวงสาธารณสุข. (2551). **กฎกระทรวงว่าด้วยลักษณะของ ตลาด พ.ศ. 2551**. กรุงเทพฯ: องค์การสงเคราะห์ทหารผ่านศึก.
- กมลรัตน์ ขุนอ่อน. (2552). **การมีส่วนร่วมของผู้ประกอบการในการพัฒนาตลาดสดนำซื้อตลาด เทศบาลตำบลท่าวัง จังหวัดลพบุรี**. วิทยานิพนธ์สาธารณสุขศาสตรมหาบัณฑิต. มหาสารคาม: มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- จันทร์จิรา โภคบุตร. (2551). **การพัฒนาตลาดสดตามมาตรฐานของกรมส่งเสริม การปกครองท้องถิ่น กรณีศึกษา: ตลาดสดเทศบาล ตำบลโคกกลอย อำเภอตะกั่วทุ่ง จังหวัดพังงา**. การศึกษา อีสรະรัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต วิทยาลัยการปกครองท้องถิ่น. ขอนแก่น: มหาวิทยาลัย ขอนแก่น.
- นภพรรณ นันทพงษ์. (2550). **คู่มือตลาดสดนำซื้อ**. กรุงเทพฯ: องค์การสงเคราะห์ทหารผ่านศึก.
- นภวิวัฒน์ โคตรแก้ว. (2552). **ผลของการมีส่วนร่วมของชุมชนในการพัฒนาตลาดสดเทศบาลตำบล ผักปัง อำเภอภูเขียว จังหวัดชัยภูมิ**. วิทยานิพนธ์สาธารณสุขศาสตรมหาบัณฑิต. ขอนแก่น: มหาวิทยาลัยขอนแก่น
- ไพโรจน์ ชลารักษ์. (2549). **การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม**. *ราชภัฏตะวันตก*, (3), 17-23.
- เอกชัย งามแสง. (2550). **ผลของการใช้กระบวนการวางแผนแบบมีส่วนร่วม (AIC) ในการพัฒนา ตลาดสดให้ผ่านเกณฑ์ขั้นพื้นฐานด้านอาหารปลอดภัย**. การศึกษาอิสระสาธารณสุขศาสตร มหาบัณฑิต. มหาสารคาม: มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- Brown, D L., France, L M., Rafeh, N.& Hatzell,T. (1992). **Quality Assurance of Health care I Developing Countries**. Maryland: Johns Hopkins University.

Cohen, J. M. & Uphoff, N.T. (1981). **Rural Development Participation: Concept and Measures for Project Design Implementation and Evaluation.** Rural Development Committee Center for International Studies, Cornell: Cornell University.

Kemmis, S. & McTaggart, R. (1988). **The Action Research Reader.** (3rded.). Victoria: Deakin University Press.